

Віктор Вергунов,

академік НААН України, доктор історичних наук, директор,
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України (м. Київ, Україна)
вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, 03127, Україна
e-mail: dnsqb_uaan@ukr.net

Оцифрування бібліотечного фонду Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України – пріоритетний напрям його збереження та репрезентації

У статті наголошується на важливості упровадження цифрових технологій у практичну діяльність вітчизняних бібліотек. Визначені ключові правові, організаційні та технічні питання, пов'язані з організацією оцифрування бібліотечних фондів. На прикладі ННСГБ НААН України показана беззаперечна роль процесів оцифрування у піднесенні ефективності інформаційно-бібліотечного й наукового забезпечення агропромислового виробництва.

К л ю ч о в і с л о в а: ННСГБ НААН, електронні ресурси, інформаційні цифрові технології, дигіталізація, рідкісні видання, електронна наукова бібліотека, сканування, страхові копії.

Актуальність проблеми. Розвиток інформаційних технологій, соціальних комунікацій, Інтернету як безпрецедентних каналів комунікації та поширення інформації фактично знімає усі обмеження, нівелює усі кордони, забезпечуючи користувачам бібліотек можливість безперешкодного доступу до різнорідних знань. У цьому контексті актуалізується завдання використання цифрових технологій. Трансформації, які переживають наразі українські бібліотеки всіх типів і видів, найбільш яскраво виражаються у стійкій тенденції скорочення їх числа і, головне, – відтоку читачів, викликаного, насамперед, якісними змінами в сфері виробництва і отримання інформації.

Невід'ємним складником сучасного суспільного життя є розвиток нових парадигм інформаційно-бібліотечного забезпечення основоположних засад розвитку нації – освіти і науки, пов'язаних з розбудовою е-освіти, е-науки, посиленням їх ролі у соціокультурному, соціотехнічному просторі, глобальній цифровій інфраструктурі. Нині дедалі частіше стратегія виживання бібліотек вибудовується саме на основі аналізу інформаційної ситуації.

Інформація сьогодні є стратегічним ресурсом поряд із фінансами, енергетикою, вона слугує забезпеченню цивілізаційної єдності. Сучасні наукові бібліотеки здатні якісно змінювати традиційні підходи до інформаційно-бібліотечного обслуго-

вування, використовуючи наявні інформаційні ресурси, бази даних, формуючи нове електронне інформаційне середовище шляхом створення колекцій електронних ресурсів, оцифрування фондів рідкісних видань, наукової та навчальної літератури, надаючи доступ до репозиторіїв та світових інформаційних ресурсів.

Мета статті – означити головний пріоритет діяльності ННСГБ НААН в умовах сьогодення і, особливо, завтрашнього дня.

Аналіз досліджень. Проблеми, пов'язані із запровадженням інформатизації в бібліотеках, організацією діяльності електронних бібліотек (ЕБ), використанням у бібліотечній практиці цифрових технологій, висвітлюються у працях Р. Мотульського, А. Соляник, О. Онищенко, Т. Добко, Т. Вилегжаниної, О. Воскобойнікової-Гузєвої, Л. Дубровіної, М. Слободяника, Р. Павленко, М. Малюги, Л. Татарчук та ін. Ці важливі питання неодноразово були темами науково-практичних конференцій, зокрема і останньої: «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні тенденції у цифрову епоху», що відбулася 8–10 жовтня 2019 року у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України.

Результати дослідження. Майбутнє бібліотек – не в консервації вчорашніх підходів, а в орієнтації на реалії сьогодення та завтрашнього дня. Усвідомлення бібліотечною спільнотою неминучості і життєвої необхідності кардинальних змін,

які поєднуються з бажанням цієї зміни робити, і є тією єдиною платформою, на якій бібліотеки України мають розбудовувати своє майбутнє. Наразі саме цифрові технології стають базою для створення нових продуктів, цінностей, можливостей, які дають змогу суспільним суб'єктам отримувати конкурентні переваги на більшості ринків. Відбувається своєрідний перехід від «аналогових» систем, процесів індустріальної економіки та інформаційного суспільства до «цифрової» економіки і «цифрового» суспільства [1].

Інформаційне суспільство формується у час динамічного розвитку науки, техніки, високих технологій. Одним із важливих викликів для сучасних бібліотек є запровадження цифрових технологій. Проєкт «Цифровий порядок денний України-2020» [2], а також міжнародний досвід, зокрема європейська політика «Цифровий порядок денний для Європи» (Europe Digital Agenda)» [3], показують, що цифрові технології вже стали рушійною силою соціально-економічного розвитку, важливим чинником відновлення економіки багатьох країн, вони закладають підвалини їхнього сталого розвитку у майбутньому. Розбудова суспільства знань, розвиток та запровадження інноваційних технологій дозволять ефективно і в стислі терміни:

- підвищити національну конкурентоспроможність за рахунок розвитку людського потенціалу, насамперед у високоінтелектуальних сферах діяльності;
- піднести якість життя громадян за рахунок економічного зростання, надання необмеженого якісного доступу до інформації, освіти, послуг закладів охорони здоров'я, послуг органів державної влади і місцевого самоврядування, створення нових робочих місць, розширення можливостей для працевлаштування громадян, підвищення соціального захисту вразливих верств населення (зокрема, людей, що потребують соціальної допомоги та реабілітації);
- прискорити становлення відкритого демократичного суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян, їх участь у житті суспільства, в ухваленні рішень як на рівні державної влади, так і органів місцевого самоврядування.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні, на превеликий жаль, йде повільними темпами, а окремі його сфери взагалі стоять на місці. У першу чергу, це зумовлено недостатністю дій та заходів стосовно забезпечення належної динаміки у цьому напрямі з боку держави.

Бібліотеки – унікальне середовище, де людина збагачується інтелектуально, емоційно та професійно завдяки доступу до надбань науки і культури, до великих обсягів різноманітної інформації. Можна сказати, що нині бібліотеки опинилися в епіцентрі історично сформованого конфлікту між Гутенбергом та Інтернетом.

Як зазначив директор бібліотеки Університету Південної Кароліни (США), автор книги-атласу «Нове бібліотекознавство» Р. Д. Ленкес, головне завдання бібліотек майбутнього полягає в тому, що книгозбірні, отримуючи доступ до нових технологій, повинні стати відкритим простором для спілкування та поширення актуальних знань про них у своїх громадах. Звісно, основним скарбом бібліотек були і залишаються книги, але доступ до інновацій – це додаткове джерело позитивного впливу бібліотек на суспільство [4, с. 6]. У контексті сказаного цілком доречним наразі є девіз для бібліотек «Традиції & інновації» [5, с. 10].

З розвитком Інтернету, цифрових технологій бібліотеки змушені виходити за рамки «статутної діяльності», трансформуючись у відкритий кожному, безмежний інформаційний світ, який створює значно ширші можливості для бібліотек щодо забезпечення користувачів інформацією. Зокрема він дає змогу:

- акумулювати в єдине ціле всі види документів та інтегрувати їх у світовий простір;
- діяти в планетарному масштабі – отримувати інформацію і надавати її незалежно від географічно-часових меж;
- оперувати величезними масивами інформації;
- співпрацювати в інтерактивному режимі з необмеженим колом бібліотек-партнерів і користувачів.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України (ННСГБ НААН) як провідна спеціальна інституція загальнодержавного значення, національний галузевий депозитарій сільськогосподарської та лісотехнічної літератури, науководослідницький та методичний центр сільськогосподарської галузі прагне розвивати свою діяльність згідно з запитами сучасності. Нині у її фондах налічується понад мільйон примірників на 32 мовах з 59 країн світу, серед яких видання сільськогосподарської тематики, що вийшли друком у XIX ст. Останні – предмет особливої гордості бібліотеки. Цей сегмент бібліотечного фонду перевищує 10 тис. 300 одиниць зберігання, які, за розпорядженням Кабінету Міністрів України

№ 1038-р. (свідоцтво № 117, серія АА від 3 вересня 2009 р.), занесені до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання. З метою забезпечення прозорості фонду, оперативного до нього доступу, на виконання Указу Президента України № 490/2000 від 22.03.2000 р. «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» нами формується власний електронний ресурс «УкрАгротека», який вміщує всі нові надходження, рідкісні видання, повнотекстові монографічні, періодичні видання, автореферати; електронні документи, інтернет-ресурси тощо.

Не є новиною, що електронні книги, газети в найближчі п'ять років витіснять паперові аналоги. Те саме чекає і бібліотечні фонди, що були сформовані до того, як винайшли комп'ютер. Їх постійно зростаючий цифровий аналог стає доступним великій аудиторії на необмеженій території. Оцифрування інформації в ідеалі забезпечує збереження раритетів для майбутніх поколінь. Більше того, відкриваються абсолютно нові можливості поширення унікальних матеріалів, що існують лише в одному екземплярі.

Серед пріоритетних завдань оцифрування є першочерговим для ННСГБ НААН. У пошуках додаткового фінансування для впровадження новітніх технологій, модернізації матеріально-технічної бази установа взяла участь у соціальному грантовому проєкті Міжнародного фонду «Монсанто» – «Від досліджень до впровадження», який завершився для бібліотеки позитивним результатом. Отримані кошти ми спрямували на придбання комплексу інноваційного обладнання та програмного забезпечення, куди увійшли спеціалізований книжковий сканер ATIZ Book Drive Mini, система зберігання даних CELVIN NAS Q905 w/out HDD btrays EU, комп'ютер FTC I-300 Office й ліцензійне програмне забезпечення – програмні продукти: Win Pro 10 64Bit Russian 1pk DSP OEI DVD, OfficeStd 2016 RUS OLP NL Acdmc Non-specific Applications, ABBYY FineReader 12 Professional, Acrobat Pro DC (perpetual) 2015 Multiple Platforms Ukrainian AOO License 1 User. Оперативно було проведено цикл навчальних занять і тренінгів для організації професійного управління процесом. Фахівці розробили алгоритм створення електронного фонду користування (ЕФК) у вигляді «Регламенту процесу оцифрування друкованих документів ННСГБ НААН» [6], який затверджений в установленому порядку рішенням Вченої ради ННСГБ НААН. Для створення електронних копій документів із фондів

ННСГБ НААН визначені порядок, умови, критерії (хронологічні (1751, 1802, 1815 ...), соціально-ціннісні, кількісні) співпраці. В сукупності всі ці заходи дали змогу запустити проєкт зі створення страхових копій рідкісних і цінних видань з власного фонду. На сьогоднішній день Бібліотекою оцифровано близько 50 % примірників з «Фонду видань XIX ст. з сільськогосподарської тематики ННСГБ НААН». Вже відскановано понад 170 книг і 998 примірників журналів загальним обсягом 87 825 сторінок. У системі ІРБІС створено базу даних для обліку оцифрованих видань, розроблено сторінку «Технологія оцифрування», запущено тестовий веб-інтерфейс віддаленого доступу до бази DGT.

За підрахунками співробітників відділу наукових упроваджень та технічного забезпечення бібліотечних процесів ННСГБ НААН, дигіталізація забезпечує збереження оригіналів, розширяє доступ до електронних матеріалів, скорочує площі, відведені для зберігання фондів, на 65–85 %.

Варто зазначити, що процесу оцифрування документів обов'язково передують експертна оцінка стану рідкісних і цінних видань, облік видань, підготовка контрольного листка руху кожного оригіналу тощо. При оцифруванні наші фахівці неухильно дотримуються Закону України «Про авторське право і суміжні права», міжнародних стандартів і форматів з метою полегшення майбутньої інтеграції цих ресурсів у світовий інформаційний простір, забезпечення їх збереження та доступності.

Слід зазначити, що під час оцифрування бібліотечні фахівці стикаються з низкою проблем, а саме:

- 1) незадовільним станом друкованого видання внаслідок старіння або неякісної реставрації;
- 2) великою вартістю і недосконалістю спеціального обладнання, зокрема сканерів;
- 3) недосконалістю програмного забезпечення для постопрацювання відсканованих зображень;
- 4) відсутністю уніфікованих вебплатформ серед бібліотечних установ, які забезпечували б як внутрішньогалузевий обмін електронними документами, так і їх інтегрування в мережу Інтернет.

Створені цифрові аналоги книжкових пам'яток, які стають доступними великій аудиторії на необмеженій території завдяки дигіталізації зрештою формують нову парадигму діяльності бібліотек. Вільний доступ до Інтернету значно оновлює й розширює коло бібліотечних послуг, сприяє попу-

ляризації наукової спадщини, пропагуванню культурної ідентичності. Як зазначають голова ради директорів компанії Google Е. Шмідт і директор наукового центру Google Ideas Дж. Коен у своїй книзі «Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя», «цифрові платформи, мережі та продукти, які починають працювати сьогодні, мають надто великий вплив на увесь світ. Отож, щоб передбачити майбутнє політики, бізнесу, дипломатії та інших важливих галузей, потрібно зрозуміти, як технологія спричиняє кардинальні зміни в цих сферах» [7, с. 16–17].

До загальновідомих електронних бібліотек, які мають змогу представляти оцифровані фонди різних країн, належать: Світова цифрова бібліотека (World Digital Library, WDL) (<https://www.wdl.org/en>); Європейська електронна бібліотека (Europeana) (<https://www.europeana.eu/portal/ru>); електронна бібліотека «Україніка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>); електронна універсальна бібліотека «Прокст Гутенберг» (Free ebooks – Project Gutenberg); електронна бібліотека «Культура України» Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (<http://elib.nlu.org.ua>) та ін. [8, с. 448].

Варто відзначити, що наказом Міністерства культури України від 25 травня 2016 № 360, зареєстрованим Міністерством юстиції України 16 червня 2016 р. за № 867/28997, «Про затвердження Порядку формування зведеного каталогу видань у справі створення єдиної бази даних оцифрованих видань, які зберігаються у фондах публічних бібліотек, та формування зведеного каталогу оцифрованих видань» функції головної установи покладено на Національну бібліотеку України імені Ярослава Мудрого. На жаль, ухвалене рішення стосується лише публічних бібліотек, а от бібліотеки спеціальні знову залишені вирішувати проблеми оцифрування розрізнено, кожна виходячи із своїх можливостей і бачень.

Збереження бібліотек, підвищення їх ролі в епоху цифровізації, як і сила народу, забезпечується єдністю дій. Це споконвічний постулат. Цілком слушним є зауваження бібліотекознавця В. К. Степанова: «Де єднання, там і перемога», а заспокійливе гасло: «Бібліотеки були і будуть завжди», смисловим продовженням якого є «а ми при них як-небудь та проживемо», сьогодні є хибним за своєю суттю» [9].

Висновки. Діяльність ННСГБ НААН у системі цифрових комунікацій доводить, що розвиваю-

чись, трансформуючись і адаптуючись до нових умов, установа залишається універсальним культурно-інформаційним феноменом, продовжує посідати поважне місце у розвитку суспільства. Впровадження бібліотеками, поряд з традиційними, інноваційних форм роботи є надійною запорукою їх успіху в умовах сьогодення. Запровадження бібліотечними інституціями цифрових технологій сприяє створенню нових галузевих продуктів, цінностей, які уможливають отримання ними конкурентних переваг на більшості ринків. Тому нинішня ситуація вимагає невідкладної консолідації бібліотечної спільноти, негайного ухвалення рішень, здатних адаптувати бібліотеки до вимог цифрового середовища.

Список бібліографічних посилань

1. Єфремова К. В. *Єдиний цифровий ринок Європи та України*. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Yefremova.pdf> (дата звернення 15.09.2019).
2. *Цифрова адженда України-2020 (цифрова стратегія)*. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення 15.09.2019).
3. *«Цифровий порядок денний для Європи»*. *European Commission*. URL: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/digital-agenda-europe> (дата звернення 15.09.2019).
4. Шлепакова Т. Місце бібліотек у сучасному світі. *На замітку методисту: Інформдайджест* / укл. О. О. Козаченко; Херсон. обл. б-ка для юнацтва ім. Б. А. Лавренюва. Херсон, 2018. Вип. 12. 26 с.
5. Павленко Р. І. Адаптація бібліотек до умов цифрової культури. *Стратегія розвитку медичних бібліотек України: пошук нових форматів* : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції (17–18 травня 2018 року, м. Тернопіль) / Нац. наук. мед. б-ка України, Б-ка ДВНЗ «Терноп. держ. мед. у-т ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України», Терноп. обл. наук. мед. б-ка. Вінниця : Нова Книга. 2018. 172 с.
6. Регламент процесу оцифрування друкованих документів ННСГБ НААН. ННСГБ НААН. *Бюлетень Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України*. 2016. Вип. 1. С. 158–215.
7. Шмідт Е., Коен Д. *Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя* / перекл. з англ. Г. Лелів. Львів: Літопис. 2015. 368 с. URL: https://www.yakaboo.ua/kniga-erik-shmidt-dzhared-koen-novij-cifrovij-svit.html#media_popup_photos (дата звернення 15.09.2019).
8. Татарчук Л. М. Оцифрування бібліотечного фонду: сучасні підходи, рішення, надійність. *Історія освіти, науки і техніки в Україні* : матеріали XII Міжнар. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН, Київ, 19 трав. 2017 р. / Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка НААН, Рада молодих вчених НААН [та ін.]; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, М. М. Давиденко; редкол. : В. А. Вергунов (голова). Київ : ТОВ «Центр поліграфії «КОМПРИНТ», 2017. С. 447–449.
9. Степанов В. К. *Бібліотека в системі цифрових комунікацій: стратегія виживання*. URL: <http://gpntb.ru/win/inter-events/crimea2012/disk/144.pdf> С. 5 (дата звернення 15.09.2019).

References

1. Yefremova, K. V. (2018). *Yedynyi tsyfrovyy rynek Yevropy ta Ukrainy* [Single digital market of Europe and Ukraine]. Retrieved from <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Yefremova.pdf> [In Ukrainian].
2. *Tsyfrova adzhenda Ukrainy-2020 (tsyfrova stratehiia)* [Digital Agenda of Ukraine-2020 (Digital Strategy)]. Retrieved from <https://ucc1.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [In Ukrainian].
3. «*Tsyfrovyi poriadok denni dlia Yevropy*». *European Commission* [Digital agenda for Europe. European Commission]. Retrieved from <http://ec.europa.eu/digital-agenda/digital-agenda-europe> [In Ukrainian].
4. Shlepakova, T. (2018). Mistse bibliotek u suchasnomu sviti. *Na zamitku metodystu: Informdaidzhest* [The place of libraries in the modern world. To the Methodist's note]. (Issue 12). Kherson, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Pavlenko, R. I. (2018, Mai). Adaptatsiia bibliotek do umov tsyfrovoyi kultury [Adaptation of libraries to digital culture]. In *Strategy for development of medical libraries of Ukraine: search for new formats: procudings XVII of the International research and practice Conference*. (pp. 9-12). Vinnytsia, Ukraine. [In Ukrainian].
6. (2016). Rehlament protsesu otsyfruvannia drukovanykh dokumentiv NSAL NAAS [Regulation of the process of digitization of printed documents of the National Scientific Research Institute of NAAS]. In *Biuletyn Natsionalnoi naukovoï silskohospodarskoi biblioteky Natsionalnoi akademii ahrarykh nauk Ukrainy*, Issue 1, 158-215. [In Ukrainian].
7. Shmidt, E. & Koen, D. (2015). *Novyi tsyfrovyy svit. Yak tekhnolohii zminiuiut derzhavu, biznes i nashe zhyttia* [The new digital world. How technology changes the state, business and our lives]. Lviv, Ukraine: Litopys. Retrieved from https://www.yakaboo.ua/kniga-erik-shmidt-dzhared-koen-novij-cifrovij-svit.html#media_popup_photos [In Ukrainian].
8. Tatarchuk, L. M. (2017, Mai). Otsyfruvannia bibliotechnoho fondu: suchasni pidkhody, rishennia, nadiinist [Digitization of library stock: modern approaches, solutions, reliability]. In *History of education, science and technology in Ukraine: materials XII International. Conf. young scientists and specialists, devotees. 100 th Anniversary of the National Academy of Sciences of the National Academy of Science, Kyiv, May 19. 2017*. (pp. 447-449). Kyiv, Ukraine: TOV «Tsentri polihrafii «KOMPRYNТ». [In Ukrainian].
9. Stepanov, V. K. (2012). *Biblioteka v sisteme tsyfrovyykh komunikatsii: stratehiia vyzhivaniia* [Library in Digital Communications: A Survival Strategy]. Retrieved from <http://gpntb.ru/win/inter-events/crimea2012/disk/144.pdf> (In Russian).

Viktor Verhunov,

academician of NAAS, Dr. sci. (History), Director, National Scientific Agricultural Library of NAAS (Kyiv, Ukraine)

THE DIGITALIZATION OF THE LIBRARY FUND OF THE NATIONAL AGRICULTURAL SCIENTIFIC LIBRARY OF THE NAAS OF UKRAINE – THE PRIORITY AREA OF ITS STORAGE AND REPRESENTATION

The article emphasizes the importance of introducing digital technologies into the practical work of national libraries. The author has identified the key legal, organizational and technical issues related to the organization of digitization of library holdings. The case study of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine shows the undeniable role of digitization processes in improving the efficiency of information and library and scientific support of agricultural production. With the development of the Internet and digital technologies, libraries forced to move beyond «statutory activity», transforming them selves into an open endless information world that creates greater opportunities for libraries to provide information to users. The National Agricultural Scientific Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine as a leading special library of national importance, the national sectoral depository of agricultural and forestry literature and the agricultural research and methodological center pursues to develop its activities according to the demands of the present. The institution creates its own electronic resource «UkrAgroteka» in order to ensure transparency of the fund and prompt access to it. The digitization is priority of the library. The researcher noted that the process of digitization of documents is preceded by timely expert evaluation of the status of rare and valuable publications, accounting of publications, the presence of a movement checklist of each original, etc. In digitalization the library's important is adherence to the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights», international standards and formats for the purpose of future integration of these resources into the global information space and to ensure their safety and availability. The introduction of digital communications proves that as the library evolves, transforms and adapts to new conditions, the library remains a universal cultural and information phenomenon and occupies a prominent place in the development of society. The key to success in the work of the library is putting into practice, along with traditional, innovative forms of work. The introduction of digital technologies contributes to the creation of new industry products, values and, accordingly, become the basis of competitive advantage in most markets.

К е у о r d s: electronic resources, National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, digital information technologies, digitalization, rare publications, electronic scientific library, scans, insurance copies.

National Scientific Agricultural Library of NAAS,
10, Heroiv Oborony st., Kyiv, 03127, Ukraine
e-mail: dnsqb_uaan@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 28.11.2019 р.